

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ELXAN ƏVƏZ OĞLU MİKAYİLOV

AZƏRBAYCANIN MİLLİ STANDARTLAŞDIRMA
SİSTEMİNİN BEYNƏLXALQ TƏLƏBLƏRƏ
UYĞUNLAŞDIRILMASI

İxtisas: 5308.01 - Ümumi iqtisadiyyat

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ - 2017

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Ədalət Cəlal oğlu Muradov

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Məhiş Alış oğlu Əhmədov

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
Mübariz Şirəli oğlu Hacıyev

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
İqtisadiyyat İnstitutu

Müdafiə “27” sentyabr 2017-ci il tarixində saat 14:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən D 02.051 dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 6, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “____” avqust 2017-ci ildə göndərilmişdir.

D 02.051 Dissertasiya şurasının
elmi katibi, iqtisad üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent

M.M.Sadiqov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Son illər ölkəmizin dünya bazarına integrasiyası və strateji xətt olaraq qeyri-neft məhsullarının ixracının artırılması seçildiyindən, məhsullara dair tələbləri müəyyənləşdirən milli standartlaşdırma sisteminin də beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının əhəmiyyəti artmışdır. Belə ki, hazırda qeyri-neft məhsullarının ixracı sahəsində əsas problemlərdən biri yerli məhsulların beynəlxalq standartlar əsasında istehsal olunmaması və mövcud sertifikatların idxalçı ölkələr tərəfindən tanınmaması səbəbindən həmin məhsulların ixracının çətin olmamasıdır. Ona görə də dövlətin qarşısında duran əsas vəzifə istehlakçıların daha təhlükəsiz məhsullar əldə etməsini təmin etməklə yanaşı, həmçinin həmin məhsulların ixrac potensialının artırılmasıdır ki, bu da öz növbəsində həmin məhsullara tələbləri müəyyənləşdirən milli standartlaşdırma sisteminin bazar iqtisadiyyatı prinsipləri və beynəlxalq tələblər əsasında yenidən qurulmasıdır. Bu vəzifə öz əksini ölkənin strateji sənədlərində də tapmışdır. Belə ki, “Azərbaycan 2020-Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması ilə bağlı aşağıdakılar qeyd edilmişdir:

“Daxili bazarın təhlükəli məhsullardan qorunmasında, ticarətdə texniki maneələrin aradan qaldırılmasında və sahibkarlığın inkişafında əhəmiyyəti böyük olan standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması, təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi ilə bağlı zəruri tədbirlər davam etdiriləcəkdir.”

Bununla yanaşı 6 dekabr 2016-cı ildə təsdiq edilmiş “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələri”ndə də milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının zərurəti və uyğunlaşma mexanizmi barədə ətraflı müddəalar əks olunmuşdur.

Bundan əlavə Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramında və digər bu tip sənədlərdə milli standartlaşdırma sisteminin, o cümlədən onun ayrı-ayrı elementləri olan beynəlxalq standartlar əsasında milli standartların hazırlanması, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, ərzaq məhsullarının keyfiyyətinin və təhlükəsizliyinin idarəedilməsi sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulub.

Azərbaycanın mövcud standartlaşdırma sisteminin əsasını Sovet dönəmində hazırlanmış QOST standartları təşkil edir və həmin standart-

ların tələblərinə uyğun məhsulların istehsalı həmin məhsulların inkişaf etmiş bazarlara ixracını mümkünsüz edir. Digər tərəfdən mövcud sistem istehsalçıların bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsalatda innovativ yeniliklər etmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Belə ki, müəssisələr bazar rəqabəti şəraitində mütəmadiən innovasiyalar tətbiq etməklə məhsul istehsal etmək istədiyi halda, həmin innovasiyaların mövcud olmadığı dövrdə hazırlanan mövcud standartlar onlara bunu etməyə imkan vermir. Həmçinin iqtisadiyyatın dövlət tənzimləməsinin bir istiqaməti kimi mövcud standartlaşdırma sistemi hələ də tam bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında idarə olunmur. Bütün bunlar milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının zəruri olduğunu sübut edir. Digər mühüm məsələ isə ölkə iqtisadiyyatının və özəl sektorun maraqlarını nəzərə almaqla beynəlxalq tələblərə uyğunlaşmanın optimal modelinin seçilməsi və tətbiqidir. Belə bir şəraitdə beynəlxalq tələblərin ətraflı araşdırılması, milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla həmin tələblərin ölkədə tətbiqi məsələlərin təhlili və uyğun modelin təklifi aktuallıq kəsb etdiyinə görə bu mövzu dissertasiya mövzusu kimi təklif olunmuşdur. Belə ki, bu vaxta qədər ölkəmizdə bu mövzu ilə bağlı dissertasiya işi yazılmadığına görə məsələyə elmi müstəvidə yanaşılmamış və elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər verilməmişdir. Qeyd edilən məsələlərin dissertasiya çərçivəsində hərtərəfli təhlili bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən dövlət orqanlarına uyğunlaşmanın daha effektiv aparılmasında yardımçı ola bilər. Bütün bunları nəzərə alaraq, qeyd edilən mövzunun dissertasiya mövzusu kimi seçilməsini məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Azərbaycanda mövcud milli standartlaşdırma sistemi N.R.Məmmədov, A.R.Qafarov, H.Fərzanə, V.Ə.Bayramov, P.A.Cəfərov, Ş.İ.Həsənov və digərləri tərəfindən təhlil olunsa da, milli standartlaşdırma sisteminin iqtisadiyyatdakı rolu və beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması baxımından bu vaxtadək araşdırılmamışdır. Daha çox texniki aspektdən araşdırılan standartlaşdırma iqtisadçıların diqqət mərkəzində olmamış və bu səbəbdən də iqtisadi tədqiqat predmeti kimi müəyyənləşdirilməmişdir. Bu baxımdan mövcud dissertasiya Azərbaycanda bu məsələnin kompleks tədqiqinə həsr edilmiş ilk müstəqil elmi tədqiqat işi hesab oluna bilər.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində və müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən standartlaşdırmanın iqtisadiyyatdakı rolu və təsirləri ilə bağlı bir çox iqtisadi və ekonometrik tədqiqatlar aparılmışdır. Belə ki, bu sahədə tanınmış iqtisadçılar Fiona Stokes, Hugh Dixon, Keith E.

Maskus, John S. Wilson, Tsunehiro Otsuki, G.M. Peter Swann, Blind K, A. Jungmittag, H. Grupp, S. Gauch, Hudson, J.P.Jones və digərləri tərəfindən standartlaşdırmanın iqtisadiyyatdakı rolu, standartlaşdırmanın makro- və mikroiqtisadi səmərələri, beynəlxalq ticarətə təsirləri, innovasiyaların inkişafındakı rolu, beynəlxalq ticarətdə texniki maneələrin ölkə iqtisadiyyatı üçün yaratdığı xərclər müxtəlif empirik metodlardan istifadə edilərək qiymətləndirilmişdir. Ancaq yenə də hər hansı dövlətin, xüsusilə postsovet dövlətlərinin standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması ilə bağlı kompleks tədqiqat aparılmamışdır. Məhz bu səbəblərə görə qeyd edilən məsələ dissertasiya mövzusu kimi müəyyənləşdirilmiş və elmi müstəvidə geniş təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi milli standartlaşdırma sisteminə dair beynəlxalq tələbləri və beynəlxalq təcrübəni araşdıraraq milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının effektiv mexanizmini işləmək və bu istiqamətdə elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər hazırlamaqdan ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- standartlaşdırmanın iqtisadiyyatdakı rolunun və əhəmiyyətinin tədqiqi;
- milli standartlaşdırma sistemin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının iqtisadiyyatda yaratdığı problemləri və bu cür uyğunlaşmanın zəruriliyinin araşdırılması;
- milli standartlaşdırma sisteminə dair beynəlxalq tələbləri və qabaqcıl təcrübələri öyrənməklə ümumiləşdirilməsi;
- Azərbaycanın mövcud milli standartlaşdırma sistemi, bu istiqamətdə aparılan islahatlar və çatışmazlıqların təhlil edilməsi;
- milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması üçün qanunvericilik bazasında, institutsional idarəetmə sisteminə və milli standartların beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasında həyata keçirilməli olan tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi və konkret təkliflərin verilməsi;
- Azərbaycanın özəl sektorunun yeni standartlaşdırma sisteminin tələblərinə uyğunlaşdırılmasının effektiv mexanizminin işlənməsi.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı Azərbaycanın milli standartlaşdırma sistemi, predmeti isə Azərbaycanda milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının

və səmərəliliyinin artırılmasının nəzəri-metodoloji, metodiki və praktiki məsələləridir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını iqtisadçı alimlərin müvafiq istiqamətdə aparılmış tədqiqatlarından doğan nəzəri baxışlar və metodoloji yanaşmalar, beynəlxalq tələblərin əks olunduğu beynəlxalq sazişlər, mütərəqqi dünya təcrübəsi, eləcə də Azərbaycan Respublikasında qəbul olunmuş müvafiq normativ-hüquqi aktların və dövlət proqramlarının müddəaları təşkil edir.

Dissertasiyada ümumnəzəri elmi metodlarla yanaşı, ekspert müşahidəsi, müqayisəli təhlil, iqtisadi təhlil, statistik və sistemli yanaşma kimi tədqiqat üsullarından da istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Dünya Bankının, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının, Ümumdünya Ticarət Təşkilatının, Avropa Birliyinin, Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatının hesabatlarından və ayrı –ayrı ölkələrin standartlaşdırma təşkilatlarının və tədqiqat mərkəzlərinin mövzu ilə əlaqəli materiallarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın ölkədə bu mövzuda yerinə yetirilmiş ilk dissertasiya işi olması onun elmi yeniliyini xarakterizə edən başlıca cəhətdir. İşin konkret elmi yenilikləri isə aşağıdakılardan ibarətdir:

- Azərbaycanda ilk dəfə standartlaşdırmanın iqtisadiyyatdakı rolu və makroiqtisadi səmərələri araşdırılmış və iqtisadi tədqiqat predmeti kimi təhlil edilmişdir;
- milli standartlaşdırma sisteminə dair beynəlxalq tələblər və qabaqcıl təcrübələr öyrənilərək dissertasiyada təsvir edilib ki, bu da standartlaşdırma sahəsində dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə imkan vermişdir;
- milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının effektiv mexanizmi digər ölkələrlə müqayisəli şəkildə praktiki formada təsvir edilmişdir ki, bu da göstərilən tədbirlərin mövcud reallığa uyğun olaraq tam tətbiqinə imkan verir;
- ilk dəfə olaraq milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının effektiv mexanizmi təsvir edilməklə bu uyğunlaşma nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə qeyri-neft

sektorunun inkişafı və ixracına əhəmiyyətli töhfənin verilməsinin elmi və praktiki bazası işlənmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın böyük bir hissəsini məhz elmə əsaslandırılmış praktiki təkliflər təşkil edir ki, həmin təkliflər milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması istiqamətində praktiki töhfə ola bilər. Belə ki, tədqiqatda milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması üçün qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə dair konkret təkliflər, eləcə də ayrı-ayrı dövlət orqanlarında hansı institusional islahatların aparılması və özəl sektorun bu yeni sistemə uyğunlaşdırılmasının praktiki mexanizmləri müəyyənəndirilmişdir. Tədqiqatdan irəli gələn nəticələr “Milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı”nın tədbirləri kimi qəbul edilərək icra edilməsi təklif olunub ki, bu da dissertasiyanın praktiki əhəmiyyətini artırır.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqat işində ölkəmizdə ilk dəfə olaraq standartlaşdırmanın iqtisadiyyatdakı yeri və əhəmiyyəti elmi cəhətdən araşdırılmışdır. Bu araşdırma bundan sonrakı tədqiqatlarda standartlaşdırmanın rolunun daha yaxşı dərk olunmasına və nəzərə alınmasına imkan verəcək. Bu həmçinin standartlaşdırmanın bir elm sahəsi olaraq məhz iqtisad elmlərinin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilməli olduğu əsaslandırmışdır. Eyni zamanda dissertasiyada standartlaşdırmanın iqtisadi artıma, rəqabətqabiliyyətliliyə, beynəlxalq ticarətə, innovasiyaların inkişafına və keyfiyyətin yüksəldilməsinə təsir kanalları elmi cəhətdən təhlil edilərək geniş təsvir edilmişdir. Bu təsvir gələcəkdə Azərbaycanda standartlaşdırmanın qeyd edilən göstəricilərə təsirlərinin hesablanması üçün metodoloji baza rolunu oynaya bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas nəticələri 2011-2016-cı illər arasında keçirilən müxtəlif elmi konfrans və seminarlarda məruzə edilmiş, elmi jurnallarda dərc edilmişdir. Ən əsası milli standartlaşdırma sisteminin mühüm tərkib hissəsi olan qanunvericilik bazasının beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması və institusional idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər nəzərə alınmışdır. Belə ki, dissertasiya müəllifi tərəfindən 3 Qanun layihəsi - Texniki Tənzimləmə haqqında, Standartlaşdırma haqqında və Akkreditasiya haqqında Qanunların layihələri beynəlxalq tələblərə uyğun hazırlanmış və Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi ilə razılaşdırılmışdır. Bununla yanaşı Komitədə beynəlxalq tələblərə uyğun bəzi struktur dəyişikliklərin aparılması ilə bağlı təkliflər verilmiş və təkliflər nəzərə alınaraq müvafiq dəyişikliklər edilmişdir. Standartlaşdırma,

Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin və İqtisadiyyat Nazirliyinin səlahiyyətli şəxslərinin imzası ilə dissertasiyada milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması ilə əlaqədar verilən təkliflərin nəzərə alınması ilə bağlı rəsmi arayışlar verilmişdir. Həmçinin dissertasiyada verilən təkliflərin mühüm bir hissəsi “Standartlaşdırma, metrologiya, akkreditasiya və patent hüququ obyektlərinin mühafizəsi sahələrində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli 1234 nömrəli Fərmanında öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiyanın əsas müddəaları beynəlxalq elmi-praktiki konfranslarda məruzə edilmiş, ikisi xaricdə olmaqla 14 elmi məqalə dərc edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə, ədəbiyyat siyahısı və əlavələrdən ibarətdir. İş kompüter yazılışında 154 səhifə olmaqla, 6 cədvəl və 1 sxem özündə birləşdirir.

Tədqiqatın strukturu aşağıdakı kimidir.

Giriş

I Fəsil. Müasir dövrdə milli standartlaşdırma sisteminin formalaşması və inkişafının nəzəri-metodoloji əsasları

- 1.1. Standartlaşdırma sistemi və onun iqtisadiyyatdakı rolu
- 1.2. Standartlaşdırmanın iqtisadi səmərələri
- 1.3. Standartlaşdırma sisteminə dair əsas beynəlxalq tələblər

II Fəsil. Azərbaycanın milli standartlaşdırma sisteminin mövcud vəziyyəti

- 2.1. Milli standartlaşdırma sistemi və onun idarə olunması
- 2.2. Milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması istiqamətində aparılan islahatlar
- 2.3. Milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının zərurətləri

III Fəsil. Azərbaycanın milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması mexanizmi

- 3.1. Milli standartlaşdırma sisteminin konseptual bazasının beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması
- 3.2. Milli standartlaşdırma sisteminin institusional mexanizminin təkmilləşdirilməsi
- 3.3. Standartlaşdırma sisteminin təkmilləşdirilməsində dövlət-özəl sektor dialogunun genişləndirilməsi

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

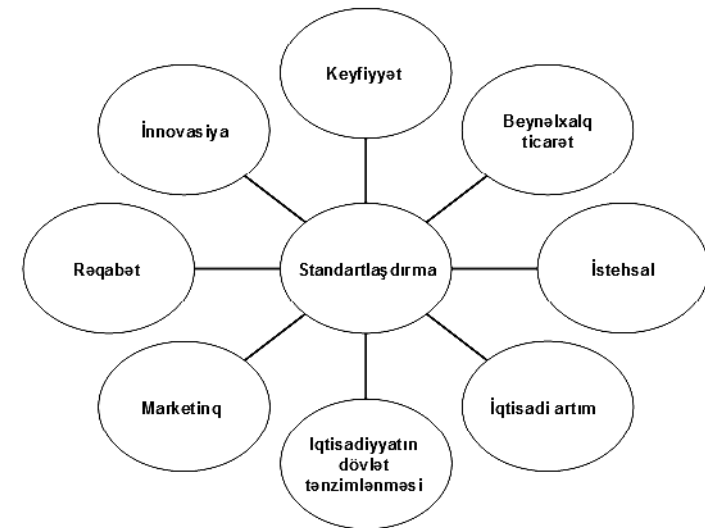
1. Standartlaşdırma sistemi və onun iqtisadiyyatdakı rolunun tədqiqi

Tədqiqat çərçivəsində ilk növbədə standartlaşdırmanın mahiyyəti və onun iqtisadiyyatdakı rolu tədqiq olunmuşdur. Məlum olduğu kimi standartlaşdırma dedikdə məhsullara və xidmətlərə dair mövcud və potensial problemləri həll etmək üçün müvafiq göstəricilərin optimal səviyyəsinin əldə edilməsinə yönəlmiş, ümumi və təkrar istifadə üçün nəzərdə tutulan tələblərin müəyyən edilməsi məqsədilə standartların hazırlanması, qəbulu və tətbiqi prosesindən ibarət fəaliyyət nəzərdə tutulur. Milli standartlaşdırma sistemi isə məhsulların və xidmətlərin təhlükəsizliyinin və rəqabət qabiliyyətliyinin təmin edilməsinə yönəlmiş standartlaşdırma, texniki tənzimləmə, uyğunluğun qiymətləndirilməsi (sertifikatlaşdırma, akkreditləşdirmə, inspeksiya və s.) və məhsulların tələblərə uyğunluğuna nəzarət fəaliyyətlərini özündə birləşdirən bir sistemdir. Göründüyü kimi bu sistemin əsasını məhsullara, xidmətlərə və ümumiyyətlə, istənilən fəaliyyətə və onun nəticələrinə dair standartların hazırlanması və qəbulu, onların tətbiqinin təmin edilməsi, istehsalda və bazarda məhsulların standartların tələblərinə uyğunluğuna nəzarət təşkil edir.

Müasir dövrdə standartların hazırlanması və tətbiqində əsas amil onların müvafiq məhsula, xidmətə dair özündə ən son elmi yenilikləri, innovasiyaları, qabaqcıl təcrübələri, məhsulun və ya xidmətin optimal istismar göstəricilərini, eləcə də həmin məhsul və xidmətin istehlakçılarının gözləntilərini özündə əks etdirməsi və bununla da həmin standart əsasında istehsal olunan məhsulun keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli, təhlükəsiz və istehlakçıların gözləntilərinə cavab verən olmasıdır. Deməli, standartda aid olduğu məhsul və xidmət üçün optimal göstəricilər müəyyən edilir ki, məhsulun həmin göstəricilər səviyyəsində istehsalı istehlakçılarda həmin göstəricilərin təmin edilməsinə dair zəmanət formalaşdırır və məhsulun alışı zamanı istehlakçının əsas seçim meyarlarından birinə çevrilir. Odur ki, istehlakçının məhsulun seçiminə əsas götürdüyü 2 amildən (qiymət və keyfiyyət) biri (keyfiyyət) məhz standartın tətbiqi ilə təmin edilir. Başqa sözlə, standart təklifi tələbə yaxınlaşdırır və istehlakçıların, dövlətin və ümumilikdə cəmiyyətin gözləntilərinin məhsulda və ya xidmətdə öz əksini tapması üçün vasitəçi funksiyasını yerinə yetirir.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, standartlar keyfiyyətin təminatçısı funksiyasını yerinə yetirir. Məlum olduğu kimi, keyfiyyət məhsulun ona xas olan xüsusiyyətlərinin tələblərə və istehlakçıların gözləntilərinə yaxınlıq dərəcəsidir. Yəni, keyfiyyət məhsulun istismar göstəricilərinin optimal səviyyəsinə yaxınlıq dərəcəsidir. O məhsul keyfiyyətlidir ki, həmin məhsul istismar göstəricilərinə daha yaxın və ya ona bərabərdir. Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkədə istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsinin iqtisadiyyatın qarşısında duran ən vacib məqsədlərdən biri olduğunu nəzərə alaraq standartların bu məqsədə çatmaqda nə dərəcədə əhəmiyyətli rola malik olduğu ortaya çıxır.

Standartlaşdırmanın iqtisadiyyatdakı yerini tam başa düşmək üçün onun iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri ilə əlaqəsini aydınlaşdırmaq lazımdır. İlk növbədə, biz həmin əlaqəni, daha sonra isə həmin sahələrin inkişafına töhfələrini şərh edək. Standartlaşdırmanın səmərələrini makro və mikro olmaqla təsnifləşdirmək olar. Tədqiqat çərçivəsində standartlaşdırmanın onun əlaqəli olduğu sahələr müəyyən edilmişdir ki, onlar da aşağıdakı sxemdə verilmişdir.

Sxem. 1. Standartlaşdırmanın əlaqəli olduğu iqtisadi sahələr

Standartlaşmanın iqtisadi səmərələri və sxemlərdə verilən sahələrlə əlaqəsi haqqında bir çox beynəlxalq tədqiqatlar aparılmışdır. Həmin tədqiqatlarda nəzər yetirdikdə standartlaşdırmanın əsas iqtisadi səmərələrinin aşağıdakılardan ibarət olduğu müəyyənləşdirilmişdir.

- **Rəqabət qabiliyyətliliyin artırılması.** Məlum olduğu kimi rəqabət qabiliyyətlilik dedikdə mövcud resurslardan səmərəli istifadə edərək bazarın tələblərinə uyğun məhsul və ya xidmət istehsal etməklə və gəlirlərin artmasına nail olmaqla rəqibləri üstələmək dərəcəsi nəzərdə tutulur. Rəqabət qabiliyyətliliyini makro və mikro səviyyədə səciyləndirmək olar.

Standartlar özündə qabaqcıl idarəetmə təcrübələrini, istehsal metodları, innovasiyaları, optimal istismar göstəricilərini birləşdirir ki, həmin standartı tətbiq edən müəssisə məhsulunun rəqabət qabiliyyətliliyini təmin etmiş olur. Standartların tətbiqi müştəriyə uyğunluqlu və keyfiyyətli idarəetmə sistemini yaratmaqla müəssisələrin bazara xeyli yaxınlaşmasına səbəb olur.

- **İnnovasiyanın inkişafı.** Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, standartlar hazırlanarkən əhatə etdiyi məhsula dair yeni elmi ixtiralar, nailiyyətlər geniş araşdırılaraq məhsula dair perspektiv tələblər müəyyənləşdirilir və həmin yeniliklər bu tələblərdə öz əksini tapır. Standartlar işlənərkən maraqlı tərəflər (müəssisələr, istehlakçılar, elmi tədqiqat müəssisələri, ictimai təşkilatlar) prosesə cəlb olunur və onların müvafiq məhsula dair təklifləri nəzər alınır. Bu mərhələdə standartlaşma ilə innovasiyanın əlaqəsi yaranır. Belə ki, standartda əhatə etdiyi məhsula dair ən son ideyalar, elmi –texniki nailiyyətlər və həllərin nəzərə alınması üçün standartlaşdırma orqanı elmi müəssisələr, ideya sahibləri və digər subyektlərlə iş birliyinə girir və onların innovasiyalarını standarta daxil etməyə çalışır. Bunun üçün isə standartlaşdırma orqanı ideya və ya kəşf sahibinə razılaşdırılmış ödəniş edir. Beləliklə, müəssisələrin özlərinin həmin ideyaları əldə etmək gücü olmadığı bir şəraitdə standartlaşdırma orqanı həmin ideyanı əldə edib standarta daxil edir və bununla həmin ideyanı müəssisələr asanlıqla əldə edə bilirlər. Bununla standartlaşdırma innovasiyanın tətbiqinə əlverişli şərait yaradır və innovasiya sahibi ilə müəssisə arasında vasitəçi rolunu oynayır. İstehsalçı isə yalnız həmin standartı əldə etməklə bütün bu yenilikləri öyrənmiş olur və hər hansı araşdırmaların aparılmasına çəkilən xərclərə qənaət edir. Beləliklə, standartlar yeni elmi ideyaların yayılması və tətbiqi yolu ilə innovasiyanın inkişafına böyük təkan verir.

- **Beynəlxalq ticarətin inkişafı.** Standartlar beynəlxalq ticarətdə mövcud olan ikinci ən böyük problem olan texniki maneələri aradan qaldırmaq üçün mühüm rolə malikdir. Standartlaşdırma beynəlxalq ticarətə aşağıdakılar vasitəsilə təsir göstərir:

- məhsullar ixrac edilməmişdən əvvəl onlar hər hansı xarici ölkənin milli standartı və ya beynəlxalq standartlara uyğun istehsal edilməli olur;

- istehsal edilən məhsulların texniki rəqlamentlərə və standartlara uyğunluğunu qiymətləndirilir və sertifikatlaşdırılır;

- məhsullar idxal və ya ixrac edilərkən gömrük məntəqələrində sertifikatların tanınması və ya təkrar sertifikatlaşdırmadan keçirilməsilə idxalçı ölkəyə buraxılır.

Əslində müxtəlif ölkələrdə fərqli standartların və tələblərin mövcudluğu beynəlxalq ticarətə mənfi təsir edir. Standartlar beynəlxalq ticarətə müxtəlif ölkələrin standartları eyni beynəlxalq standart əsasında hazırlandıqda və uyğunluğun qiymətləndirilməsi nəticələrinin qarşılıqlı tanınması olduqda müsbət təsir göstərir.

Beləliklə, standartların harmonizasiyası müxtəlif ölkələrdə istehsal olunan məhsulların yaxınlıq dərəcəsini artırır və həmin məhsulların idxal-ixracı zamanı digər ölkədə asanlıqla qəbul olunmasına imkan yaradır. Nəticədə beynəlxalq ticarət proseduraları xeyli asanlaşır və istehsalçıların xərcləri azalır

- **Xərclərin azaldılması və resurslardan səmərəli istifadə.** Standartların tətbiqi xammal, əmək, material və digər maddi resurslardan səmərəli istifadə olunmasına, istehsal prosesinin optimal idarə olunmasına, unifikasiya olunmuş materiallardan istifadə olunmasına, artıq məsrəflərin aradan qaldırılmasına gətirib çıxarır ki, bu da sonda məhsulun maya dəyərinin aşağı düşməsinə səbəb olur.

- **İstehlakçıların məmnunluğunun və təhlükəsizliyinin təmin olunması.** Qeyd etdiyimiz kimi standartların ən böyük faydalarından biri də istehlakçıları qane edəcək məhsul istehsalının təmin olunmasıdır. Belə ki, məhsul üçün standartlar hazırlanarkən istehlakçıların da rəyləri nəzərə alınır və bu standartın tətbiqi zamanı həmin istəklər məhsulda öz əksini tapmış olur. Müasir dövrdə sürətlə inkişaf edən menecment sistemi standartlarının da əsasını demək olar ki, müştəri məmnunluğu və buna yönəlmiş fəaliyyət təşkil edir. Belə ki, həmin standartlar müəssisələr qarşısında tələb qoyur ki, mütəmadi olaraq müştərilər arasında sorğu keçirilsin və onların müvafiq məhsula olan təklif və iradları

nəzərə alınsın. Bütün bunlar müştərilərlə məhsul istehsalçıları arasında qarşılıqlı etibarın yaranmasına gətirib çıxarır. Standartlar istehlakçılar üçün həm də zamanətvərici mexanizm rolunu oynayır.

Standartların yuxarıda qeyd olunan səmərələri onların keyfiyyət aspektlərinə aid edilir. İndi isə standartların səmərələrinə dair aparılmış empirik araşdırmalar əsasında standartların səmərələrinin kəmiyyət aspektlərinə toxunmaq.

Belə ki, standartların səmərələri makro və mikro olmaqla təsnifləşdirilir. Alman Standartlaşdırma İnstitutu tərəfindən aparılan ekonometrik təhlillərdə standartların makroiqtisadi səmərələrinin müəssisələrin özlərin üçün olan səmərələrdən daha çox olması faktı müəyyənləşdirilib. Digər tərəfdən standartlar innovasiyanın inkişafına patentlər qədər əhəmiyyətli təsir edib. Standartların əhəmiyyəti haqqında onu demək kifayətdir ki, mallar üzrə beynəlxalq ticarətin 80% standartların təsirinə məruz qalır və buna uyğun olaraq ÜTT-nin fəaliyyətinin 80 faizi, OECD-nin fəaliyyətinin 50 faizi və APEC-in fəaliyyətinin 25 faizi standartlarla bağlıdır.

Avropa Birliyi ölkələrinin “Vahid Bazar (Single Market)” planının 80%-i standartlara aiddir və standartların tətbiqi Avropa Birliyi ölkələrinin ixrac xərclərinin 2.5 % aşağı düşməsinə gətirib çıxarır ki, bu da milyardlarla dollara qənaət deməkdir. Digər hesablamalara görə, ABŞ-in əsas ticarət tərəfdaşları ilə harmonizə edilmiş standartlardan istifadəsi 1% artıqda bu ABŞ iqtisadiyyatına 6 milyard dollar səmərə verir. Dünya Bankının 17 ölkənin 619 firması arasında apardığı sorğu zamanı müəyyən edilmişdir ki, firmaların ixracdakı uğurlarının 7 %-i standartlardan asılıdır. Standartlaşdırmanın iqtisadiyyata təsirləri ilə bağlı müxtəlif ölkələrdə aparılan araşdırmaların nəticələri aşağıdakı cədvəldə ümumiləşdirilmişdir (cədvəl 1).

Beynəlxalq təhlillər göstərir ki, standartlar o vaxt ölkə iqtisadiyyatı üçün səmərəli olur ki, müxtəlif ölkələrin standartları bir - biri ilə uyğunlaşdırılsın və eyni beynəlxalq standart əsasında hazırlansın. Əks halda bir ölkənin standartı əsasında istehsal olunmuş məhsul digər ölkəyə yalnız həmin ölkənin standartı əsasında yenidən istehsal olunduqda ixrac oluna bilər. Deməli, hər ölkənin öz standartına uyğun istehsalçının istehsalatda dəyişiklik etməsi əhəmiyyətli miqdarda əlavə xərc yaradır və ixracın diversifikasiyası imkanlarını məhdudlaşdırır.

Standartlaşdırmanın makroiqtisadi səmərələri ilə bağlı inkişaf etmiş ölkələrdə aparılan araşdırmaların nəticələri

Ölkə	Dövr	ÜDM-in artım tempi	Standartlaşmanın ÜDM-ə töhfəsi, %-lə	Standartlaşdırmanın ÜDM-in artım tempindəki payı, %-lə	Standartlaşdırmanın əmək məhsuldarlığında payı, %-lə
Almaniya	1992-2006	1.1%	0.8%	27,3	30,1
Fransa	1950-2007	3.4%	0.8%	23,8	27,1
İngiltərə	1948-2002	2.5%	0.3%	11,0	13,0
Kanada	1981-2004	2.7%	0.2%	9,0	17,0
Avstraliya	1962-2003	3.6%	0.8%	21,8	-

2. Standartlaşdırma sisteminə dair əsas beynəlxalq tələblərin müəyyənəndirilməsi

Tədqiqat çərçivəsində müəyyən edilmişdir ki, milli standartlaşdırma sisteminə dair beynəlxalq tələblər dedikdə əsasən Ümumdünya Ticarət Təşkilatı, Avropa Birliyi və standartlaşdırma üzrə beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən həmin təşkilatlara üzv olmaq üçün müəyyənəndirilmiş tələblər nəzərdə tutulur. Hər hansı ölkə həmin təşkilatlara üzv olmaq istədikdə müəyyən edilmiş tələbləri yerinə yetirilməli olur. Standartlaşdırma sisteminə dair beynəlxalq tələbləri iki cür təsnif etmək olar: standartlaşdırma sisteminin birbaşa özü ilə bağlı olan tələblər və standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq ticarətdə və ümumiyyətlə, iqtisadiyyatdakı təsirlərinin balanslaşdırılması və müsbət istiqamətə yönləndirilməsi ilə bağlı olan tələblər. Standartlaşdırma sisteminin özü ilə bağlı tələblər standartlaşdırma üzrə beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən müəyyənəndirilir. Bu cür təşkilatlara misal kimi Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatını (İSO) və ixtisaslaşmış istiqamətlər üzrə Beynəlxalq Elektrotexniki Komissiyasını (İEC) və Beynəlxalq Telekommunikasiya Birliyini (İTU) qeyd etmək olar. Bu təşkilatların tələbləri əsasən üzvlük mərhələsində tətbiq edilir və mövcud standartlaşdırma sistemlərinə hər hansı prinsiplə dəyişikliklər gətirmir. Belə ki, beynəlxalq standartlaşdırma təşkilatlarına üzvlüyün əsas məqsədi təşkilatlar tərəfindən hazırlanan könüllü beynəlxalq standartların hazırlanmasında iştirak etmək hüququnun əldə edilməsi və qəbul edilmiş beynəlxalq standartların milli standartlaşdırma sisteminə sərbəst istifadə edilməsi (satılması və milli

standart kimi qəbul edilməsi) olduğundan tələblərdə yalnız həmin təşkilatların işində iştirak proseduraları ilə əlaqəlidir. Odur ki, həmin təşkilatlara üzvlük əsasən milli maraqların beynəlxalq standartlarda nəzərə alınması və milli standartların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması baxımından əhəmiyyətliyə. Ancaq dissertasiyanın mövzusunə uyğun olaraq burada daha çox maraqlı olan milli standartlaşdırma sisteminin iqtisadi təsirlərinin balanslaşdırılmasına yönəlmiş beynəlxalq tələblərdir. Çünki bu tələblərin yerinə yetirilməsi mövcud standartlaşdırma sistemində əhəmiyyətli dəyişikliklərlə nəticələnə bilər.

Beynəlxalq tələblər həmin tələbləri müəyyənləşdirən təşkilatlara ölkələrin üzv olmaq istədiyi təqdirdə ölkələr üçün məcburi olur və yerinə yetirilmədiyi təqdirdə üzvlük də baş tutmur. Bu cür tələbləri müəyyənləşdirən bir neçə beynəlxalq və regional iqtisadi təşkilatlar mövcuddur ki, bunlardan ən əsasları Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və Avropa Birliyidir. Avropa Birliyi özü Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olduğundan onun tələbləri, əsasən, ÜTT-nin tələbləri ilə üst-üstə düşür. Ancaq Avropa Birliyinə üzv olan ölkələr arasında ticarəti daha da liberallaşdırmaq və malların sərbəst dövriyyəsinə təmin etmək məqsədilə üzv olmaq və ya inteqrasiya etmək istəyən ölkələr qarşısında ÜTT-nin tələblərindən əlavə tələblər də müəyyənləşdirir. Belə ki, Avropa Birliyinin ÜTT tələbləri əsasında qurulmuş texniki tənzimləmə, standartlaşdırma və uyğunluğun qiymətləndirməsi üzrə özünəməxsus modeli mövcuddur ki, üzv olmaq istəyən ölkələrdən milli sistemlərin həmin modelə uyğunlaşdırılmasını tələb edir.

3. Milli standartlaşdırma sisteminin mövcud idarəetmə mexanizminin və beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması istiqamətində aparılan islahatların qiymətləndirilməsi

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycanın mövcud milli standartlaşdırma sistemi hələ də əsasən inzibati- amirlik sisteminin prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir. İnzibati- amirlik sistemində məhsulların istehsalı və digər amilləri dövlət tərəfindən müəyyən edildiyinə görə onların hansı göstəricilər əsasında istehsal edilməsi də dövlət tərəfindən müəyyən edilirdi. Belə ki, elmi təhlillər əsasında məhsulların keyfiyyətinə və təhlükəsizliyinə dair tələblər standartlar vasitəsilə müəyyənləşdirilirdi ki, məhsullar da həmin tələblərə uyğun istehsal olunurdu. Və həmin dövrdə hazırlanan standartlar məhz bu prinsip əsasında məhsulların həm keyfiyyətinə, həm də təhlükəsizliyinə dair tələblər müəyyənləşdirib. Hal- hazırda ölkəmizdə mövcud standartların əksəriyyəti məhz həmin prinsiplər əsasında hazırlanmış QOST standartlarıdır. Döv-

lət tərəfindən isə standartların tətbiqi məcburi qaydada müəyyənləşdirilərək müvafiq məhsullar məcburi sertifikatlaşdırılır və keyfiyyətinə dövlət nəzarəti aparılır. Odur ki, ölkəmizdə hələ də inzibati-amirlik sisteminin milli standartlaşdırma sisteminə dair qaydaları qüvvədədir. Bunun əsas səbəbi isə həm özəl sektorun müasir bazar prinsipləri əsasında liberal fəaliyyət qaydalarının mənimsənməməsi və bu səbəbdən dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin həcmi çoxluğu, həm də yeni bazar prinsiplərinə uyğun milli standartlaşdırma sisteminin qurulmasının uzun illər və əhəmiyyətli vəsait tələb etməsidir. Odur ki, bu uyğunlaşma tədricən və uzun müddət ərzində həyata keçirilməlidir. Ölkəmizdə də artıq beynəlxalq sistemə keçid istiqamətində islahatlar aparılmaqdadır.

Mövcud qanunvericiliyə əsasən, milli standartlaşdırma sisteminin idarə olunması və tənzimlənməsinə cavabdeh mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsidir (SMPDK). Milli standartlaşdırma sisteminin əsasını təşkil edən standartlaşdırma üzrə normativ sənədlər Komitə tərəfindən milli iqtisadiyyatın ehtiyaclarına uyğun olaraq yaradılan texniki komitələr vasitəsilə və ya müvafiq beynəlxalq, regional və xarici dövlətlərin standartların qəbul etməklə işlənilib hazırlanır.

Hazırda ölkəmizdə keçmiş sovet dövlətlərin əhatə edən və Standartlaşdırma, Metrologiya və Sertifikatlaşdırma üzrə Dövlətlərarası Şura kimi fəaliyyət göstərən qurum tərəfindən hazırlanan QOST standartları qüvvədədir. Həmin QOST standartları konkret məhsullara dair həm təhlükəsizlik, həm də keyfiyyət tələbləri müəyyənləşdirir. Yeyinti məhsullarında isə bunlarla yanaşı sanitariya norma və qaydalar da öz əksini tapır. Ancaq bununla yanaşı beynəlxalq və regional standartlar əsasında milli standartlar da işlənilib hazırlanır. Milli standartlar isə məhsullara və xidmətlərə dair məcburi və tövsiyə xarakterli tələblər müəyyənləşdirir. Standartlaşdırma üzrə milli normativ sənədlər hazırlanarkən yaradılan texniki komitələrə aidiyyəti dövlət orqanlarının, özəl sektorun, istehlakçıların, ictimai təşkilatların və elmi müəssisələrin nümayəndələri cəlb olunur və bununla maraqlı tərəflərin rəy və təklifləri nəzərə alınır. Eyni zamanda, mövcud qanunvericiliyə əsasən, sahə nazirlikləri də müstəqil olaraq tələblərə uyğun sahə standartları hazırlaya bilərlər. Ancaq milli standart hazırlamaq üçün sahə nazirlikləri Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət komitəsi ilə birlikdə texniki komitə yaradır və həmin komitənin vasitəsilə standartları hazırlayırlar. Yalnız hazırlanan bütün normativ sənədlər SMPDK tərəfindən təsdiq edildikdən sonra hüquqi status qazanır.

Müəssisələr tərəfindən standartların tətbiqini akkreditə edilmiş sertifikatlaşdırma orqanları həyata keçirir. Mövcud sistemə əsasən, demək olar ki, əksər məhsullar, o cümlədən yeyinti məhsulları standartlara əsasən məcburi sertifikatlaşdırılır. Belə ki, yeyinti məhsullarına dair uyğun olaraq fitosanitar, baytarlıq, gigiyenik sertifikatlaşdırma aparılmaqla yanaşı eyni zamanda standartlara əsasən uyğunluq sertifikatlaşdırılması da aparılır. Uyğunluğun qiymətləndirilməsi (sertifikatlaşdırma, inspeksiya, sınaq və s.) orqanlarının akkreditasiyasını SMPDK-nın nəzdində yaradılmış Dövlət Akkreditasiya Xidməti həyata keçirir. Adı çəkilən xidmət həm dövlət, həm də özəl sertifikatlaşdırma orqanların akkreditasiyasın həyata keçirməklə dövlət adından həmin orqanlara məcburi sertifikatlaşdırma və digər funksiyaları həyata keçirməsinə səlahiyyət verir.

Sertifikatlaşdırılmış məhsulların istehsalının standartların tələblərinə uyğunluğuna nəzarəti hazırda Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi, bazarda məhsulların standartların tələblərinə uyğunluğuna nəzarəti isə İqtisadiyyat Nazirliyi həyata keçirir. Ümumiyyətlə, qeyd edək ki, milli standartlaşdırma sisteminin ən mühüm tərkib elementlərindən biri istehsalata və bazara dövlət nəzarətinin aparılmasıdır. Çünki məhz bu mərhələ vasitəsilə məhsulların təhlükəsizliyi və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi təmin edilir. Adı çəkilən iki qurum standartların tələblərinə riayət olunmasına nəzarət edən aparıcı dövlət orqanlarıdır.

Yuxarıda qeyd edilən qurumlarla yanaşı, tikinti materiallarına dair standartların hazırlanmasını Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi, onların təhlükəsizliyinə nəzarəti isə Fövqaladə Hallar Nazirliyi həyata keçirir. Yeyinti məhsullarına dair normativ sənədlər isə Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi, Səhiyyə Nazirliyi və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən hazırlanır və həmin məhsulların tələblərə uyğunluğuna adı çəkilən dövlət orqanları tərəfindən öz səlahiyyətləri daxilində nəzarət həyata keçirilir. Eyni zamanda Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Baytarlıq Nəzarəti üzrə Dövlət Xidməti heyvan və heyvan mənşəli məhsullara, Fitosanitar Nəzarət üzrə Dövlət Xidməti isə bitki və bitki mənşəli məhsullara nəzarət edirlər.

Son illər milli standartlaşdırma sistemində bir sıra islahatlar aparılıb. İslahatların əsasını Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlüyü və Avropa Birliyinə inteqrasiya, eləcə də standartlaşdırma sisteminə dair beynəlxalq təcrübələrə uyğunlaşma təşkil edir.

Milli standartlaşdırma sistemində islahatların aparılması və beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması Azərbaycanın strateji sənədlərində də öz əksini tapıb. Aparılan islahatların aşağıdakı istiqamətlər üzrə daha ətraflı şərh verilmişdir.

• **Qanunvericilik bazasının uyğunlaşdırılması.** Hər hansı bir sistemin əsasını müvafiq qanunvericilik bazası təşkil etdiyindən həmin sistemdəki dəyişiklikləri əks etdirmək üçün, ilk növbədə, qanunvericilik bazasına dəyişiklik edilməlidir. Belə ki, beynəlxalq sistemə məxsus yeni prinsiplər, qaydalar və tələblər öz əksini məhz qanunvericilikdə tapır. Bunu da nəzərə alaraq ölkəmizdə milli standartlaşdırma sisteminin əsasını təşkil edən yeni qanunlar hazırlanır və ya mövcud olanlara dəyişikliklər edilir. Burada əsas 3 yeni qanun layihəsindən söhbət gedir. Birinci qanun Ümumdünya Ticarət Təşkilatının və Avropa Birliyinin tələbləri əsasında hazırlanmış “Texniki Tənzimləmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. “Texniki tənzimləmə haqqında” yeni qanunun məqsədi Azərbaycan Respublikasının texniki tənzimləmə və uyğunluğun qiymətləndirilməsi sisteminin beynəlxalq tələblərə və təcrübəyə uyğun formalaşdırılması və fəaliyyət qaydalarının təkmilləşdirilməsi, milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi, insan həyatı və sağlamlığının, heyvanlar və bitki aləminin təhlükəsizliyinin qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi, istehlakçıları aldadan hərəkətlərin qarşısının alınmasıdır.

İkinci qanun könüllü olan standartlaşdırma məsələlərini əhatə edən Standartlaşdırma haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunun yeni redaksiyasıdır. Bu Qanun da Ümumdünya Ticarət Təşkilatının və Avropa Birliyinin tələbləri əsasında hazırlanmışdır. “Standartlaşdırma haqqında” yeni Qanunun məqsədi Azərbaycan Respublikasının standartlaşdırma sistemini formalaşdırmaq və fəaliyyət qaydalarını təkmilləşdirmək, məhsul və xidmətlərin sərbəst hərəkəti üçün şərait yaratmaq və beynəlxalq ticarətə lazımsız texniki maneələri aradan qaldırmaq, daxili və xarici bazarda rəqabətə davamlılığı artırmaq məqsədilə məhsulları, prosesləri və xidmətləri təkmilləşdirmək, məhsullarda və onların ehtiyat hissələrində olan müxtəlifliklərin aradan qaldırılması və onların qarşılıqlı əvəz olunmasını təmin etməklə resurslara qənaət etmək və məhsullara çəkilən istehsal xərclərinin azaltmaq və Azərbaycan Respublikasının standartlaşdırma sistemini beynəlxalq və regional standartlaşdırma sisteminə uyğunlaşdırmaqdır.

Üçüncü Qanun Akkreditasiya haqqında Qanundur. “Akkreditasiya haqqında” qanununun məqsədi Azərbaycan Respublikasının akkredita-

siya sistemini formalaşdırmaq və fəaliyyət qaydalarını təkmilləşdirmək, eləcə də Azərbaycan Respublikasında akkreditə edilmiş uyğunluğun qiymətləndirilməsi orqanları tərəfindən verilmiş sertifikat, sınaq və inspeksiya hesabatlarının tanınmasını təmin etmək, istehlakçıların və digər maraqlı tərəflərin uyğunluğun qiymətləndirilməsi nəticələrinə əminliyi təmin etmək, o cümlədən akkreditasiya vasitəsi ilə mümkün dərəcədə ticarətdə texniki maneələri azaltmaq və aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan Respublikasının akkreditasiya sistemini beynəlxalq və regional akkreditasiya sisteminə uyğunlaşdırmaqdır.

• **İnstitsional bazanın və idarəetmə sisteminin uyğunlaşdırılması.** Milli standartlaşdırma sisteminin təşkilati strukturu və idarəetmə mexanizmi də beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmalıdır ki, bu istiqamətdə də müəyyən tədbirlər görülməkdədir. Baxmayaraq ki, əsas intitsional dəyişikliklər qanunvericilik bazasının tam təkmilləşdirilməsindən sonra ortaya çıxacaq, hazırda da müəyyən dəyişikliklər edilməkdədir. Belə ki, ölkə Prezidentinin 4 aprel 2012-ci il tarixli fərmanına əsasən Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin sturkturunda dəyişikliklər edilmişdir. Dəyişikliklərə görə, inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi Komitənin məcburi sertifikatlaşdırma fəaliyyətləri liberallaşdırılaraq akkreditləşdirilmiş sertifikatlaşdırılma orqanlarına verilmişdir və artıq Komitə bu fəaliyyətlə birbaşa məşğul deyil. Bundan əlavə ilk dəfə olaraq Komitə yanında Akkreditasiya üzrə Dövlət Xidməti yaradılmışdır ki, həmin orqan milli akkreditasiya orqanının funksiyalarını yerinə yetirərək müvafiq beynəlxalq və regional təşkilatlara üzv olacaq ki, bu da əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi beynəlxalq tanınmanı təmin etmiş olacaq. Eyni zamanda Komitənin balansında Texniki Tənzimləmə üzrə Dövlət Xidməti yaradılıb ki, həmin xidmət istehsalatda texniki rəqlamentlərin tələblərinin təmin edilməsinə nəzarəti həyata keçirir.

• **Beynəlxalq standartların qəbulu və tətbiq edilməsi istiqamətində görülmüş işlər.** Son illər ölkəmizdə beynəlxalq standartlar əsasında milli standartların qəbulu və tətbiqi istiqamətində işlər aparılır. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Normativ sənədlərin Dövlət Fondunda ümumilikdə 21504 standart mövcuddur. Bunlardan 688 - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Standartı, 20816-sı isə dövlətlərarası (QOST) standartlardır. Dövlət Fondunda olan standartların 45%-i İSO-nun beynəlxalq standartları, Avropa standartları, Kodeks Alimentarius komissiyasının standartları və Türk standartları ilə harmonizə olunmuşdur. Bu

standartlar neftkimya, elektrotexnika, nəqliyyat, ekologiya, qida sənayesi, informasiya texnologiyaları, tikinti materialları, kənd təsərrüfatı, keyfiyyət sistemi və digər sahələri əhatə edir.

4. Milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasını zəruri edən amillərin şərh

Tədqiqat çərçivəsində milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasını zəruri edən amillər kimi aşağıdakılar müəyyənəndirilmişdir.

• *İdxal imkanlarının məhdudlaşdırılması.* Milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmaması bir neçə faktor üzrə ölkənin idxal imkanlarını məhdudlaşdırır. Birincisi, əgər milli standartlar beynəlxalq standartlara uyğun deyilsə, xarici istehsalçılar öz məhsullarını idxal etmək üçün həmin ölkənin milli texniki rəqlamentlərinə və standartlarına uyğun yenidən istehsal etməli olurlar, hansı ki həmin məhsul artıq beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun istehsal edilmişdir. Azərbaycanda mövcud olan standartların əksəriyyəti QOST standartları olduğundan ölkəyə gətirilən və beynəlxalq standartlara cavab verən məhsulların QOST standartlarına uyğunlaşdırılması tələb etmək idxalçıları həvəsdən salır. İkincisi, milli standartlaşdırma sistemi beynəlxalq tələblərə uyğun olmadıqda və ölkə digər ölkələrdə aparılan uyğunluq qiymətləndirilməsi nəticələrini tanımadıqda idxalçı ölkə gətirilən malların yenidən uyğunluq qiymətləndirilməsindən keçməsinə tələb edir. Azərbaycan qanunvericilinə görə idxalçı gətirildiyi malların uyğunluq sertifikatın ya Azərbaycanda tanınmasını təmin etməli, ya da təkrar sertifikatlaşdırmadan keçməlidir. Beləliklə, təkrar sınaq və sertifikatlaşdırma tələbləri istehsalçı və istehlakçılara əlavə xərclər yaradır. Eləcə də təkrar sınağa sərf olunan vaxt məhsulun istehlakçılara vaxtından gec çatması nəticəsində həmin məhsulların yerli məhsullara nisbətən rəqabət qabiliyyətliliyini aşağı salır.

Aşağıdakı cədvəldə Azərbaycanın idxalın strukturuna nəzər salmaq.

Cədvəl 2

İdxalın əmtəə strukturu, idxalda xüsusi çəkisi, faizlə

Mal qrupları	2012	2013	2014	2015
Cəmi	100.0	100.0	100.0	100.0
Diri heyvanlar və heyvan mənşəli məhsullar	1.2	1.2	1.6	1,5
Bitki mənşəli məhsullar	5.2	5.1	4.6	5,0
Heyvan və ya bitki mənşəli piylər və yağlar	1.1	0.7	1.0	0,9

Hazır ərzaq məhsulları, spirtli və spirtsiz içkilər, sirkə, tütün	7.5	7.6	9.7	7,5
Mineral məhsullar	3.2	3.4	4.9	2,4
Kimya sənaye məhsulları	6.9	7.0	7.8	7,6
Plastik kütlələr, kauçuk, rezin, onlardan hazırlanan məmulatlar	4.4	3.3	3.3	2,8
Emal olunmamış gön, aşılınmış dəri, təbii xəz, onlardan hazırlanan məmulatlar	0.0	0.0	0.1	0,1
Oduncaq, mantar və onlardan hazırlanan məmulatlar, hörmə məhsulları	2.8	2.6	1.4	2,5
Oduncaqdan hazırlanan kütlə, kağız və karton, onlardan hazırlanan məmulatlar	1.2	1.1	1.3	1,0
Toxuculuq materialları və məmulatları	0.8	0.9	1.1	1,0
Ayaqqabı, baş geyimləri, çətilər, çəliklər, lələklər, süni güllər	0.1	0.1	0.1	0,1
Daş, gips, sement, azbest, slyuda, keramika və şüşədən məmulatlar	2.4	1.9	1.9	2,3
Mirvari, qiymətli daşlar və metallar, onlardan hazırlanan məmulatlar	0.2	8.7	4.6	0,1
Az qiymətli metallar və onlardan hazırlanan məmulatlar	15.2	12.1	13.6	20,3
Maşınlar, mexanizmlər, elektrotexniki avadanlıqlar, aparatura	27.2	25.7	28.1	26,7
Quru nəqliyyat vasitələri, uçuş aparatları, üzən nəqliyyat vasitələri	14.7	13.4	8.8	7,7
Optik, fotoqrafik, kinematografiya, ölçü, nəzarət, tibbi alət və aparatları, saatlar, musiqi alətləri	3.6	3.0	3.1	2,6
Müxtəlif sənaye malları	2.2	1.9	2.1	2,1

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəldən göründüyü kimi, 2015-ci ildə idxal olunan məhsulların 74.4 %-in ağır sənaye məhsulları, o cümlədən quru nəqliyyat vasitələri, uçuş aparatları, üzən nəqliyyat vasitələri, maşınlar, mexanizmlər, elektrotexniki avadanlıqlar, aparatura, az qiymətli metallar və onlardan

hazırlanan məmulatlar təşkil edir ki, bu məhsulların bir qismi üçün sertifikatlaşdırma tələb olunmur. Sənaye üsulu ilə istehsal olunan və uyğunluq sertifikatlaşması tələb olunan məhsulların isə idxalda payı azdır. Bu isə ondan xəbər verir ki, digər tələblər, o cümlədən sertifikatlaşma tələbləri müvafiq məhsulların idxalını məhdudlaşdırır. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycanda gətirilən malların uyğunluq sertifikatlarının tanınması və ya təkrar sertifikatlaşdırma sistemi sərhəddə effektiv fəaliyyət göstərmir və əksər məhsullar bu prosesdən keçmədən gətirilir, bu sistemin tam işlədiyi halda müvafiq məhsulların idxalının daha aşağı olacağını proqnozlaşdırmaq olar. Belə ki, gətirilən mallar ölkəyə milli standartlara uyğunlaşdırılmadan buraxılır. Həmin məhsullara sonradan daxili bazarda nəzarət aparılır. Odur ki, sadalanan faktorlar səbəbindən ölkəmizin milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması zəruridir.

- *İxrac imkanlarının məhdudlaşdırılması.* Eynilə idxalda qeyd olunduğu kimi sadalanan faktorlar hər hansı bir ölkənin ixrac imkanlarını da məhdudlaşdırır. Milli standartlaşdırma sistemi beynəlxalq tələblərə uyğun olmayan ölkəmizdə istehsal olunan məhsullar, adətən, milli texniki rəqlamentlərin və standartların tələbləri əsasında istehsal olunur ki, bu da həmin məhsulların digər ölkələrə ixracında əsas maneəyə çevrilir. Belə ki, QOST standartları əsasında istehsal edilən məhsullarımız dünya bazarına, o cümlədən Avropa Birliyinə ixracı mümkün deyil. İstehsalçılar isə öz məhsulun Avropa Birliyinə ixrac etmək istədikdə istehsalatda zəruri dəyişikliklər edərək həmin məhsulu Avropa Birliyinin direktivlərinə uyğun istehsal etməli olur. Bu isə istehsalçıdan iki fərqli tələbə uyğun - milli texniki rəqlamentlərə və beynəlxalq standartlara əsasən istehsalın aparılmasını tələb edir ki, bu da əhəmiyyətli miqdarda əlavə xərc deməkdir. Digər tərəfdən ölkəmizdə uyğunluq qiymətləndirilməsi beynəlxalq tələblərə uyğun olmadığından və qarşılıqlı tanınma haqqında ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlər imzalanmadığından uyğunluğun qiymətləndirilməsi nəticələri (sertifikatlar, sınaq protokolları, inspeksiya hesabatları) digər ölkələr tərəfindən qəbul edilmir. Bu isə istehsalçılar tərəfindən beynəlxalq standartlara uyğun yenidən uyğunluq qiymətləndirilməsindən keçməyi tələb edir. Qeyd edək ki, bu problem bütün keçmiş sovet dövlətlərinin bu gün qarşısında duran əsas problemlərdən biridir və məhz bu səbəbdən milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq

tələblərə uyğunlaşdırılması həmin dövlətlərin iqtisadi siyasətlərin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

Cədvəl 3

İxracın əmtəə strukturu, ixracda xüsusi çəkisi, faizlə

Mal qrupları	2012	2013	2014	2015
Cəmi	100.0	100.0	100.0	100.0
Bitki mənşəli məhsullar	1.3	1.3	1.5	2,9
Heyvan və ya bitki mənşəli piylər və yağlar	0.9	1.0	0.9	1,3
Hazır ərzaq məhsulları, spirtli və spirtsiz içkilər, sirkə, tütün	1.3	1.4	1.4	2,4
Mineral məhsullar	93.2	92.8	92.5	86,6
Kimya sənaye məhsulları	0.7	0.2	0.3	0,7
Plastik kütlələr, kauçuk, rezin, onlardan hazırlanan məmulatlar	0.5	0.5	0.7	1,0
Emal olunmamış gön, aşılانmış dəri, təbii xəz, onlardan hazırlanan məmulatlar	0.1	0.1	0.1	0,1
Oduncaqdan hazırlanan kütlə, kağız və karton, onlardan hazırlanan məmulatlar	0.1	0.1	0.0	0.0
Toxuculuq materialları və məmulatları	0.2	0.2	0.2	0,3
Mirvari, qiymətli daşlar və metallar, onlardan hazırlanan məmulatlar	0.3	0.3	0.4	0,7
Az qiymətli metallar və onlardan hazırlanan məmulatlar	0.9	0.8	0.6	1,2
Məşinlər, mexanizmlər, elektrotexniki avadanlıqlar, aparatlara	0.2	0.0	0.3	0,5
Quru nəqliyyat vasitələri, uçuş aparatları, üzən nəqliyyat vasitələri	0.2	0.4	0.0	0,0

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Statistik rəqəmlərə nəzər saldıqda Azərbaycanın ixracında beynəlxalq standartlara cavab verən məhsulların payının nə qədər az olması ortaya çıxır. Bunun üçün ilk növbədə aşağıdakı cədvələ nəzər salaq.

Digər bir mühüm göstərici qeyri-neft sektoruna aid məhsulların hansı regiona ixrac edilməsidir ki, bu da həmin məhsulların beynəlxalq standartlara cavab verib-verməməsindən xəbər verir. Belə ki, qeyri - neft məhsullarının hansı hissəsi Avropa və Amerika kimi regionlara

ixrac edilibsə, məhz həmin hissəyə aid məhsullar beynəlxalq standartlara cavab verir.

Milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasını zəruri edən digər amillər aşağıdakılardır.

- İstehsalda innovasiyaların tətbiqi və istehsalçıların yeniliklərə açıqlıq imkanlarının məhdudlaşdırılması.
- İstehsalın inkişafına maneələrin yaradılması və iqtisadi artıma yetərincə töhfələrin verilməməsi.
- Məhsulların təhlükəsizliyinin və istehlakçıların hüquqlarının qorunmasının yetərli səviyyədə təmin edilməməsi.
- Məhsulların keyfiyyətinin aşağı olması.
- Əksər məhsulların və xidmətlərin məcburi sertifikatlaşdırılması və istehsalçılar üzərində lazım olandan artıq bürokratik yükün mövcudluğu.
- Milli standartlaşdırma sisteminin idarə olunması mexanizminin effektiv və obyektiv olmaması.

5. Milli standartlaşdırma sisteminin bazasının beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasının effektiv mexanizminin tədqiqi

Aparılmış araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə tam uyğunlaşdırılmasını təmin etmək üçün hələ də bir çox işlərin görülməsinə ehtiyac var. Belə ki, həm qanunvericilik, həm institusional, həm də beynəlxalq standartların qəbulu istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülməlidir. Aparılan işlərin effektivliyin və düzgün koordinasiyasını təmin etmək üçün ilk növbədə bu sahədə dövlət proqramının hazırlanması təklif olunur. Bu proqramda milli standartlaşdırma sistemində daxil olan bütün fəaliyyətlər (texniki tənzimləmə, standartlaşdırma, uyğunluğun qiymətləndirilməsi, akkreditləşdirmə, istehsal və bazara nəzarət və s.) üzrə görülməli olan işlər qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, institusional islahatlar, beynəlxalq standartların qəbulu, kadr potensialının gücləndirilməsi, ictimai maarifləndirmə istiqamətləri üzrə öz əksini tapması məqsədə uyğun hesab edilir. Proqramın 7 illik hazırlanması və illər üzrə görülməli işlərin cavabdeh qurumlar göstərilməklə təsvir edilməsi lazımdır. Qeyd edilən proqramın Texniki Tənzimləmə haqqında Qanun layihəsi qəbul edildiyi tarixdən etibarən 6 ay ərzində qəbul edilməsi məqsədə uyğun olardı. Proqramda nəzərdə tutulmalı olan islahatların əsasını aşağıdakılar təşkil etməsi məqsəduyğundur.

- Qanunvericilik bazasının tam uyğunlaşdırılması. Əvvəldə qeyd

etdik ki, milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasını təmin edən 3 mühüm qanun hazırlanmışdır. Adı çəkilən qanunlarla yanaşı bir çox qaydaların hazırlanmasına da ehtiyac olacaq. Odur ki, qanunlar təhlil edilərək onların qəbulundan sonra hər 3 qanun layihəsi ilə bağlı icraedici normativ hüquqi aktların da hazırlanması məqsəduyğun hesab edilir.

- Məhsulların yalnız təhlükəsizlik göstəricilərinə görə məcburi tələblərin müəyyənəşdirilməsi və keyfiyyətə tələblərin könüllü edilməsi, buna uyğun olaraq mövcud sistemin texniki tənzimləmə və standartlaşdırma kimi iki hissəyə ayrılması.

- Mövcud standartların müvafiq beynəlxalq standartlar əsasında yenidən işlənərək texniki rəqlamentlər və könüllü standartlarla əvəz edilməsi.

- Mövcud standartlaşdırma sisteminə yeyinti məhsullarının tərkibinə dair tələblərin çıxarılması və onların sanitariya və fitosanitariya norma və qaydalarında öz əksini tapması.

- Məhsulların daşdığı risk səviyyəsinə (yüksək, orta və aşağı) uyğun təsnif edilməsi və məcburi sertifikatlaşdırmanın yalnız yüksək riskli məhsullarla məhdudlaşdırılması.

- Uyğunluğun qiymətləndirilməsinin dövlət tərəfindən deyil, akkreditləşdirilmiş orqanlar tərəfindən aparılması.

- Uyğunluğun qiymətləndirilməsinin Avropa Birliyinin sistemində uyğun olaraq modullar əsasında tətbiq edilməsi və istehsalçılara seçim verilməsi.

- Uyğunluğun qiymətləndirilməsi nəticələrinin akkreditləşdirmə və qarşılıqlı tanınma haqqında sazişlər bağlamaqla tanınmasının təmin edilməsi.

- Bazara nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi və təhlükəsizlik tələblərinə nəzarətlə məhdudlaşdırılması.

- Xidmətlərin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi.

Milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması eyni zamanda onun idarəetmə sistemində də əhəmiyyətli islahatların aparılmasını zəruri edir. Belə ki, mövcud idarəetmə strukturu sovet dönmindən mövcud olan baza üzərində qurulub və onun optimallaşdırılmasına və rasionallaşdırılmasına ehtiyac var. Ümumilikdə, beynəlxalq tələblərə və təcrübələrə, əsasən idarəetmə sistemi ilə bağlı islahatlar aparılarkən aşağıdakı meyarlar əsas götürülməlidir:

- idarəetmə sistemi məhsulların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə azad ticarət və sahibkarlıq mühitinin formalaşdırılması arasında balansı təmin edilməsi;

- tənzimləmə tədbirlərinin məhsulların təhlükəsizliyi təmin edilməsi ilə məhdudlaşdırılması və keyfiyyətin artırılmasına xidmət edən standartlaşdırmanın rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasına töhfə verən fəaliyyətə çevrilməsi;

- idarəetmə sisteminin bazar iqtisadiyyatının, eləcə də şəffaflıq, maraqların toqquşmaması, liberallıq prinsipləri əsasında qurulması;

- idarəetmə sistemin optimallaşdırmaqla dövlət idarəetmə xərclərinin rasionallaşdırılması;

- sahibkarların fəaliyyətinin zəruri olan minimum müdaxilənin təmin edilməsi və tələblərə uyğunluğun təmin edilməsi istiqamətində qabaqcıl metodların istifadəsinin icazə verilməsi;

- istehsalata dövlət nəzarətinin bazara dövlət nəzarəti ilə əvəzləşdirilməsi və istehsalata nəzarətin uyğunluğun qiymətləndirilməsi orqanlarına buraxılması;

- özəl sektorun milli standartlaşdırma sisteminin işində daha aktiv iştirakının təmin edilməsi;

- özəl sektorun normativ sənədlərin tətbiqinin çəkilən xərclərinin mümkün qədər azaldılması və prosedurların sadələşdirilməsi.

İnstitusional mexanizmin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı aşağıdakı tədbirlərin görülməsi məqsəduyğundur.

- Normativ sənədlərin hazırlanması üzrə institusional islahatların aparılması;

- Milli standartlaşdırma orqanı kimi Azərbaycan Standartlaşdırma və Sertifikatlaşdırma İnstitutunun formalaşdırılması və standartların həmin orqan tərəfindən işlənməsi;

- Milli akkreditləşdirmə orqanının yaradılması və beynəlxalq təşkilatlara üzvlüyünün təmin edilməsi;

- Uyğunluğun qiymətləndirilməsi (sertifikatlaşdırma, sınaq, inspeksiya və s.) sistemin tam beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması;

- Bazara nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi;

- Kadr potensialının gücləndirilməsi.

6. Standartlaşdırma sisteminin təkmilləşdirilməsində dövlət-özəl sektor dialoqunun genişləndirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması

Milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmasında əsas məqamlardan biri də Azərbaycanda özəl sektorunun

maraqlarının və potensialının nəzərə alınmasıdır. Belə ki, standartlaşdırmanın obyektı istehsalçılardır və məhz onlar yeni normaları tətbiq edən tərəfdirlər. Ona görə edilən dəyişikliklər ilk növbədə istehsalçılara təsir edəcək. Odur ki, uyğunlaşma zamanı özəl sektorun da uyğunlaşdırılması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Ümumiyyətlə, milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması prosesində özəl sektorla əlaqəli aşağıdakı məqamlara diqqət yetirilməlidir.

- yeni texniki rəqlamentlərin və standartların hazırlanmasına mümkün dərəcədə özəl sektorun cəlb edilməsi;
- yeni texniki rəqlamentlər və standartlar haqqında özəl sektorun maarifləndirilməsi;
- özəl sektora yeni tələblərə uyğunlaşma üçün keçid müddətinin verilməsi, texniki dəstəyin göstərilməsi, güzəştli kreditləri və yardımların edilməsi;
- milli standartlaşdırma sisteminə dair fəaliyyətləri həyata keçirəcək özəl müəssisələrin yaradılmasına dəstəklənməsi;
- istehlak bazarının yeni məhsullara uyğunlaşdırılması.

Dissertasiya mövzusu üzrə aşağıdakı elmi məqalələr dərc edilmişdir:

1. Mikayılov E.Ə. Milli standartlaşdırma sistemi və beynəlxalq tələblər// Prezident yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin “Strateji Təhlil” jurnalı, 2012, № 5, səh 115-125.
2. Mikayılov E.Ə. Azərbaycanda özəl sektorun yeni standartlaşdırma sisteminin tələblərinə uyğunlaşdırılması// Prezident yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin “Strateji Təhlil” jurnalı, 2014, №4, səh 102-111.
3. Mikayılov E.Ə. Milli standartlaşdırma sisteminin təkmilləşdirilməsi yolları// Journal of Qafqaz University, 2012, N: 34, səh. 21-30
4. Mikayılov E.Ə. Milli standartlaşdırma sisteminin qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsində rolu: mövcud vəziyyət və beynəlxalq təcrübə // “Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun Elmi əsərləri” jurnalı, 4-cü say, 2014, səh. 125-136
5. Mikayılov E.Ə. Azərbaycanda beynəlxalq standartların yerli müəssisələr tərəfindən tətbiqi problemləri // Azərbaycan Respublikasında iqtisadi inkişafın xüsusiyyətləri və problemləri. Elmi əsərlər toplusu, XIII buraxılış. Bakı, 2013, səh. 179-186
6. Mikayılov E.Ə. Azərbaycanda innovasiyaların stimullaşdırılması baxımından milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq tələblərə

uyğunlaşdırılması // Kooperasiya Universitetinin “Kooperasiya” jurnalı, 2014, N: 4, səh. 45-57

7. Mikayılov E.Ə. Standartlaşdırma iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi kimi/ Kooperasiya Universitetinin 22 Noyabr 2014-cü ildə təşkil etdiyi “Regional iqtisadi siyasət və kooperasiya münasibətlərinin inkişafı” mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransın məqalələr toplusu, 2014.

8. Mikayılov E.Ə. ISO 9001 standartının tətbiqindən əldə olunan iqtisadi səmərələr// Azərbaycan Keyfiyyət Assosiasiyasının “Keyfiyyət və Menecment” jurnalı, 2007, N: 2, səh. 11-14

9. Mikayılov E.Ə. Azərbaycanda beynəlxalq standartlara dair yalnız təsəvvürlər və standartların tətbiqi problemləri//Azərbaycan Keyfiyyət Assosiasiyasının “Keyfiyyət və Menecment” jurnalı, 2010, N:1, səh. 20-24

10. Mikayılov E.Ə., Aslanov Z.Y. Standartların iqtisadi səmərələri və innovasiyanın inkişafına təsiri//AzTU-nun Elmi əsərləri, Bakı, 2007, N:3, s. 81-83.

11. Mikayılov E.Ə., Aslanov Z.Y. Azərbaycanda beynəlxalq standartların tətbiqi sahəsində mövcud vəziyyət//AzTU-nun Elmi əsərlər, Bakı, 2007, N:1, s. 97-101.

12. Mikayılov E.Ə. Standartların beynəlxalq ticarətə təsiri və ÜTT-nin yanaşmaları / Qlobal İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzinin “Standartlar, beynəlxalq ticarət və ÜTT: mövcud vəziyyət, problemlər və perspektivlər” mövzusunda beynəlxalq konfransının məqalələr toplusu, 2007.

13. Микаилов Э.А. Национальная система стандартизации с учетом международных требований и ее применение в рамках стран СНГ/ научная дискуссия: инновации в современном мире. Сборник статей по материалам XLIX международной научно-практической конференции. Москва 2016

14. Микаилов Э.А. Факторы, указывающие на необходимость адаптации национальной системы стандартизации к международным требованиям. Журнал «Экономика и предпринимательство», М., №8, ч.1, 2017.

Elkhan Avaz Mikayilov

Adjustment of national standardization system of Azerbaijan to the international requirements

Summary

Dissertation consists of introduction, three chapters, conclusion and a list of literature used within the research.

The relevance of the topic of the dissertation and the degree of the research on that topic are substantiated in the **introduction**. The goals and objectives, object and subject, scientific novelty and practical importance of the dissertation, methodology and information base are also determined in the introduction.

The first chapter of the dissertation – “Theoretical-methodological basis of formation and development of national standardization system in modern world” describes concepts, roles and economic benefits of standardization as well as international requirements related to national standardization system. The first time standardization is analyzed from its economic perspectives in Azerbaijan in this chapter.

The second chapter of the dissertation – “Current status of national standardization system of Azerbaijan” reflects existing standardization system of Azerbaijan in comparison with best practices, reforms conducted in recent years in this regards and factors justifying importance of adjustment of national standardization system with international requirements.

The third chapter of the dissertation – “The mechanism of adjustment of national standardization system with international requirements in Azerbaijan” reveals the proposed mechanism of harmonization of legal, institutional basis of national standardization system and enhancement of public-private partnership in harmonization process.

The author reflects the main results of the research findings and suggests the concrete proposals and recommendations in the conclusion.

Микаилов Эльхан Аваз оглы

Адаптация национальной системы стандартизации Азербайджана к международным требованиям

Резюме

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка литературы, используемой в рамках исследования.

Актуальность темы диссертации и степень исследований по этой теме обоснованы во введении. Цели и задачи, объект и предмет, научная новизна и практическое значение диссертации, методологии и информационные базы также определены во введении.

В первой главе диссертации «Теория-методологические основы формирования и развития национальной системы стандартизации в современном мире» описываются понятия, роли и экономические преимущества стандартизации, а также международные требования, связанные с национальной системой стандартизации. Впервые эта стандартизация изложена в ее экономической перспективе в Азербайджане в этой главе.

Вторая глава диссертации - «Текущий статус национальной системы стандартизации Азербайджана» отражает существующую систему стандартизации Азербайджана по сравнению с передовой практикой, реформы, проведенные в последние годы в этом отношении, и факторы, оправдывающие важность адаптирования национальной системы стандартизации к международным требованиям.

Третья глава диссертации - «Механизм адаптации национальной системы стандартизации к международным требованиям» раскрывает предлагаемый механизм гармонизации правовых, институциональных основ национальной системы стандартизации и укрепления государственно-частного партнерства в процессе гармонизации.

В заключении автор характеризует основные результаты исследований и предлагает конкретные предложения и рекомендации в заключении.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

МИКАИЛОВ ЭЛЬХАН АВАЗ ОГЛУ

**АДАПТАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ
СТАНДАРТИЗАЦИИ АЗЕРБАЙДЖАНА
К МЕЖДУНАРОДНЫМ ТРЕБОВАНИЯМ**

Специальность: 5308.01- Общая экономика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора философия по экономике**

Formatı 60x84 _{1/16}. Həcmi 1 ç.v.
Sayı 100. Sifariş 316.

“Ulu” istehsalat-kommersiya birliyinin mətbəəsində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.

БАКУ – 2017